

УДК 364.054**БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

Лапiна М.Д., кандидат психологiчних наук, доцент кафедри соцiологiї та соцiальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технiчний унiверситет»

Кузьмiна О., магістрантка ДВНЗ «Приазовський державний технiчний унiверситет»

Статтю присвячено актуальному питанню визначення сучасного стану та особливостей благодійної діяльності в сучасній Україні. Уточнено поняття, окреслено функції та принципи благодійної діяльності. Проаналізовано досвід меценатської діяльності, основні тенденції волонтерської та благодійницької діяльності населення України. Представлено результати соціологічних досліджень діяльності українських благодійних організацій. У підсумку охарактеризовано діяльність регіонального відділення «Карітас Україна» та гуманітарного штабу Ріната Ахметова в Донецькій області.

Ключові слова: благодійна діяльність, меценатство, волонтерська діяльність, благодійна організація.

Lapina M.D., Kuzmina O. Charitable activity in the modern Ukraine

The article is devoted to actual problem determining the current state and characteristics of in modern Ukraine. The concepts, functions and principles of charitable activity have been clarified. The experiences of philanthropic activity, the main tendencies of volunteer and charitable activity of the population of Ukraine are analyzed. The results of sociological studies of the activities of Ukrainian charity organizations are presented. As a result, the activities of the Caritas Ukraine regional branch and Humanitarian centre Rinat Akhmetov Foundation in Donetsk region are characterized.

Key words: charitable activity, philanthropy, voluntary activitie, charity organization.

Постановка проблеми. Забезпечення реалізації соціально-економічних і соціально-політичних прав (право на працю, право на відпочинок, право на житло, право на освіту й меддопомогу) є гарантією суспільства перед своїми членами. Проте, сучасне українське суспільство через стан перманентної кризи стикнулося з необхідністю формування ефективного механізму благодійної діяльності. Благодійні пожертви як додаткове джерело ресурсного забезпечення мають велике значення для сприяння розвитку соціальної сфери і допомоги населенню в досягненні гідної якості життя. Сучасне відродження благодійності стало засобом пристосування до складної соціально-політичної та економічної ситуації, що склалася останнім часом в Україні. Наразі благодійність є значущим інститутом суспільства, функцією формування суспільної свідомості, моральним обов'язком кожного громадянина. У таких умовах актуальною проблемою є аналіз сучасного стану, виокремлення провідних напрямів та узагальнення досвіду розвитку вітчизняних добродійних програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Донедавна феномен благодійності розглядався переважно в історіографії, соціальній філософії, культурології, правознавства тощо. Але останніми роками маємо зростання наукових праць у галузі суспільних наук, що з'ясовують вплив благодійності на соціальну систему в цілому та на окремі сфери громадського життя. Так, у доробках сучасних вітчизняних учених висвітлюються проблеми визначення благодійності, як соціального феномену, та діяльності благодійних організацій (О. Ільченко, Р. Сербин, Ф. Ступак, С. Пасічніченко, А. Хом'як), питання ефективності правового регулювання благодійної діяльності (В. Давидюк І. Завидняк, І. Литвин, Р. Сербін, О. Тищенко), психологічні аспекти та зв'язок з соціальною роботою та соціальною

педагогікою (І. Бех, О. Біла, С. Коношенко, О. Човган), управління та маркетингу добродійних організацій (М. Деліні, О. Мельникович).

Проте, отримати системне уявлення про благодійництво в Україні з розрізнених робіт складно, дослідження, що здійснюють соціологічний аналіз стану та структури діяльності вітчизняних благодійних служб і фондів, є поодинокими. Отже, **метою** статті є розглянути та узагальнити особливості благодійної діяльності в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Благодійність як одна з суттєвих ознак суспільства є досить складним та неоднозначним явищем. Благодійництво це добровільна, безкорислива, усвідомлена пожертва, що здійснюється у формі фінансової, матеріальної, організаційної допомоги чи наданої послуги, з метою покращення матеріального та морального стану її набувача. Таке визначення повністю відтворює значення цього поняття, бо вказує на те, що благодійництво – це конкретна дія, здійснена щодо іншої особи, яка має в цьому потребу. Благодійна діяльність, як зазначає Р. Сербин, за своїми характеристиками є узагальнювальним поняттям до подібних видів діяльності. Водночас інші явища, такі як меценатство, волонтерство, гуманітарна діяльність, донорство тощо, є окремими правовими формами сучасної благодійної діяльності [8].

Розуміння та типи добродійності змінювалися протягом століть – від античного, християнського до новочасного, виникали нові механізми та правові норми, оскільки добродійна діяльність віддзеркалює стан та одночасно стає чинником розвитку громадянського суспільства. Як зазначає А. Ляднева, благодійність виконує в суспільстві низку важливих функцій: комунікативну, функцію формування соціальної свідомості, «соціальної пам'яті», функцію підтримки «соціального капіталу». Сучасна благодійність характеризується раціональністю, спрямованістю на благоотримувача та прагненням до організованої підтримки злиденних, але, передусім, дотримується «прагматичного правила» Дж. Мілля – забезпечення роботою всіх здатних до неї осіб [5].

Оскільки благодійність визначається як вид діяльності, слід з'ясувати його принципи – ідеї, що покладені в основу явища та відбивають його сутність. Р. Сербин пропонує характерні принципи благодійної діяльності розподілити на загальні (верховенства права, законності, гуманізму, добровільності, самоврядування, рівноправності та ін.), спеціальні (вільного вибору території діяльності, відсутності майнового інтересу, прозорості, безоплатності, безкорисливості, неприбутковості, адресності та індивідуальності підходу, соціальної справедливості, конфіденційності послуг, дотримання етичних норм тощо) та інституційні (альтруїзм, милосердя, самовідданість, сумлінність, самоврядування, поваги та неупередженого ставлення до осіб, що потребують добродійної діяльності, партнерства та взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, професіоналізму у вирішенні соціальних завдань та ін.) [9]. Автор вказує, що принципи добродійної діяльності мають бути включені до основного нормативно-правового акту в галузі благодійності – Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації».

За даними Українського форуму благодійників – першої в Україні професійної асоціації благодійних організацій, – переважна більшість благодійних фондів та організацій (82 %) створена після 1997 року, коли було ухвалено Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» (№ 531/97 від 16 вересня 1997 року) [6]. Закон визначає загальні терміни, окреслює цілі та сфери благодійної діяльності. Ключовим законодавчим актом регламентуються основні засади благодійної діяльності в Україні та процедуру їхньої державної реєстрації, специфіку управління благодійними організаціями тощо. Важливою новелою поточної редакції Закону є стаття 13, яка встановлює види благодійних організацій: благодійне товариство, благодійна установа та благодійний фонд. Тобто, Закон суттєво спрощує діяльність благодійних організацій та запроваджує нові інструменти благодійної діяльності, що забезпечує кращий доступ благоотримувачів до допомоги та інформації про допомогу й благодійну діяльність у цілому.

Історично сталося, що благодійність є суспільно-політичним і культурно-історичним обов'язком для політичних, інтелектуальних та моральних еліт суспільства, зокрема існує загальносвітова традиція благодійної та меценатської діяльності політичних діячів, зокрема й дружин президентів. О. Ключко та О. Знобей провели порівняльно-історичний аналіз досвіду меценатської діяльності дружин українських президентів. Значний внесок в розвиток української благодійності зробила дружина другого президента Леоніда Кучми – Людмила Кучма. Національний фонд соціального захисту матері та дитини, що був заснований Л. Кучмою, опікувався проблемами дитячого здоров'я, оздоровленням дітей-сиріт, дітей з малозабезпечених дітей, а також надавав матеріальну допомогу дітям-сиротам, інвалідам та дітям з малозабезпечених багатодітних сімей, а так само дитячим інтернатним закладам. Л. Кучма була спеціальним послом ЮНЕСКО в справах допомоги молодим талантам, отримала за свою благодійну діяльність чисельні державні відзнаки. Соціокультурну сферу українського суспільства прагнула збагатити Катерина Ющенко. Благодійний фонд «Україна 3000» під її головуванням втілював в життя проекти у сферах історії та культури (підтримка музею «Меморіал пам'яті жертв Голодоморів в Україні»), охорони здоров'я матері і дитини, допомоги дітям-інвалідам та важкохворим дітям (побудова лікарні «Охматдит»), освіти і виховання (всеукраїнський молодіжний конкурс «Новітній інтелект України»), відродження і популяризації традицій меценатства, благодійності та соціальної відповідальності бізнесу в Україні. Головою благодійного фонду «Від серця до серця», що наразі не припинив своєї діяльності, була Людмила Янукович. Благодійний фонд «Від серця до серця» проводить активну роботу щодо розвитку благодійного волонтерського руху, формування прозорої системи звітності благодійних організацій, виховання моральних цінностей молоді та забезпечення якісним медичним обладнанням дитячих лікарень. Марина Порошенко, дружина п'ятого президента, стала головою Українського культурного фонду, що згодом набув статусу державної установи під управлінням Міністерства культури України. Український культурний фонд впроваджує механізми надання конкурсної державної фінансової підтримки проектам у сфері культури та креативних індустрій, сприяє творенню розвиненої екосистеми культури та креативності в Україні, що сприяє збереженню культурної спадщини та розвитку української культури в контексті актуальних світових тенденцій. Окрім цього, М.Порошенко опікувалася розвитком та поширенням концепції інклюзивної освіти в освітню систему та систему соціального захисту дитинства [4].

Цікавим є дослідження А. Хом'яка щодо участі населення України у волонтерській та благодійницькій діяльності. Емпіричною базою для аналізу обрано дані Всесвітнього індексу благодійності, який формується на основі дослідження інституту Геллапа в більш ніж 150 країнах світу. Так, починаючи з 2014 р. в Україні й Польщі простежується зростання частки населення, залученої в благодійній та волонтерській діяльності. Індекс благодійності України зростає від 13 % у 2010 році до 29 % у 2015-му. Автор зазначає, що у 2015 році зростає показник пожертвування грошей (з 9 % до 38 %), але участь населення у волонтерській діяльності знижується, що відповідає світовим тенденціям благодійництва. Згідно з дослідженням GFK Ukraine, у 2014 р. відбулася зміна напряму волонтерської діяльності, зокрема, найбільш розповсюдженою формою волонтерської діяльності стала допомога українській армії (70 %), тоді як до 2014 р. це була допомога людям похилого віку, інвалідам, дітям. Причина такої тенденції для України – консолідація суспільства навколо зовнішньої загрози, що виникла протягом останніх років. У цілому, формування мереж волонтерських організацій та ініціатив та зміна законодавства щодо волонтерства й благодійництва відбувається відповідно до виникнення актуальних проблем, з якими держава справитися не гідна – брак матеріально-технічного забезпечення армії, недостатня кількість медичного персоналу, відсутність державних соціальних програм для внутрішніх переселенців. Разом з цим, автор зазначає ознаки завершення процесу інституалізації явища волонтерства: підвищення авторитету людини-волонтера, позитивне сприйняття волонтерства спільнотою, наділення волонтерів певними преференціями [12].

Згідно зі статистикою Українського форуму благодійників, у 2018 році розподіл видів благодійної допомоги припадає на 39,2 % адресну допомогу фізичним особам, 37,6 % допомога установам та організаціям, 10,2 % допомога територіальним громадам, 12,9 % складають гранти. Благодійна допомога розподіляється таким чином: діти та молодь (18,7 %), заклади та установи (13,6 %), люди у складних життєвих обставинах (11,9), люди з особливими потребами (9,7 %), переселенці (8,1 %), учасники АТО та їхні родини (7,7 %), пацієнти (7 %), громади (5,5 %), літні люди (5,3 %), жінки (5,1 %), люди, що є в конфлікті із законом (1,1 %) та інші (4,2 %).

Бюджет благодійності переважно понад 100 млн. грн. Як і раніше, найбільше коштів витрачається на допомогу армії (69,2 %) та соціальний захист населення (24,1), на інші сфери (захист довкілля та тварин, мистецтво та культура, охорона здоров'я, розвиток науки, спорт та фізична культура) витрачається незначна частка коштів. У малих та середніх благодійних організаціях працюють переважно волонтери, у великих закладах кількість штатних працівників та волонтерів практично однакова [10].

Відповідно до даних соціологічного дослідження на замовлення Фонду родини Загорій, що проведено компаніями Corestone Group та GfK Ukraine в 2018 році [1], першу п'ятірку благодійних організацій складають МБФ «Альянс громадського здоров'я», БФ Ріната Ахметова «Розвиток України», БО «Мережа», БО БФ «Квітучий край», МФ «Відродження». Найбільш відомими організаціями, що збирають пожертви, є Товариство Червоного Хреста України (46 %), «Армія SOS» (21 %) та «Повернись живим» (18 %), більшість осіб, що знають ці організації, довіряють їм. Відповідно, з усіх благодійних організацій найчастіше респонденти жертвували кошти Товариству Червоного Хреста (7 %), «Армії SOS» та «Повернись живим» (по 4 %). Найбільш відомою організацією є Фонд Ріната Ахметова (58 % знання), організація має середній рівень довіри (58 % респондентів довіряють їй). Основні витрати благодійників були спрямовані на охорону здоров'я (43 %) та сферу соціального захисту (40 %), лідерами у цих сферах стали Всеукраїнська мережа ЛЖВ (здоров'я) та «Карітас Україна» (соціальний захист). Основний благодійний бюджет України складають 500-1000 організацій, головні офіси благодійних організацій розташовані переважно в Києві (36 %), найменше їх на Сході (7 %). Поміж всього населення 5 % осіб займалися волонтерством, зокрема, 9 % - впродовж останніх 12 місяців. Зокрема, 78 % волонтерів також робили грошові або речові пожертви протягом останніх 12 місяців, тобто волонтери значно частіше роблять пожертви, ніж населення загалом. Середній розмір пожертвувань від однієї людини становив 100-500 грн., 43 % волонтерів займалися волонтерством самостійно або в складі тимчасової групи, 29 % у складі організації. Проте, більшість благодійних організацій є формальними, існують лише «на папері», а також лише 47 % благодійних організацій мають звіти про діяльність у публічному доступі [1].

Серед благодійних організацій, що успішно працюють і найбільш відомі в Донецькій області, є регіональні організації Карітас України та Фонд та гуманітарний штаб Ріната Ахметова

Понад 20 років масштабну благодійну діяльність здійснює в Україні міжнародна благодійна католицька організація «Caritas Internationalis», її метою є підтримка та координація дій національних та єпархіальних благодійних союзів а також допомога потребуючим і постраждалим внаслідок війн та катастроф. Перші регіональні організації «Карітасу» виникли в незалежній Україні в 1992 році з ініціативи відроджених греко-католицьких громад. Традиційно основними напрямками роботи «Карітасу» є патронаж інвалідів та людей похилого віку, надання підтримки малозабезпеченим, організація їдалень та медичної допомоги для бездомних, програми реабілітації дітей з неблагонадійних родин, дітей-інвалідів, Віч-інфікованих і наркозалежних тощо. Починаючи з 2014 р., «Карітас Україна» проводив програми допомоги постраждалим під час подій на Майдані, далі розроблений проект психологічного супроводу та надання кризової психологічної та психотерапевтичної допомоги постраждалим під час протестів та членам їхніх сімей. З

розгортанням терористичних дій на Сході організація активно опікується проблемами переселенців з окупованого Криму та Донбасу, впроваджуючи індивідуальний підхід та докладний аналіз їхніх потреб [7]. Регіональна організація «Карітас Маріуполь» підтримує базові потреби мешканців буферної зони Донецької області, надає соціальний супровід та домашню опіку мешканцям сільських районів. Організацією створений багатофункціональний соціальний центр для підтримки та стабілізації стану осіб, рішення проблемних ситуацій, проводиться робота Кризового центру. Впроваджувати проекти та соціальні ініціативи допомагають понад 60 працівників та близько 30 волонтерів. Загалом, впроваджується більше 10 проектів соціального та гуманітарного напрямку за підтримки міжнародних благодійних організацій та міністерств розвитку Європейських країн [3].

Благодійний фонд Ріната Ахметова очолює топ-3 благодійних організацій в Україні, про це свідчать результати соціологічного дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) у червні 2019 року. Завдяки великим національним проектам Фонду понад 95 % жителів України знають про благодійну діяльність Ріната Ахметова. Фонд Ріната Ахметова розробив і запустив Всеукраїнський портал національного усиновлення www.sirodstvy.net, де розміщена інформація про дітей, які підлягають усиновленню. Партнерами проекту є Міністерство соціальної політики України, служби у справах дітей обласних держадміністрацій та Служба у справах дітей та сім'ї Київської міської держадміністрації В результаті роботи багаторічного проекту «Сирітству – ні!» майже 10 тис. дітей знайшли батьків [11]. З 2005 року наданням допомоги займався Фонд Ріната Ахметова, але в серпні 2014 року було засновано Гуманітарний Штаб на базі Фонду. Штаб об'єднав ресурси фонду Ріната Ахметова, всього бізнесу Групи СКМ, а також ФК «Шахтар». Благодійник, яким виступає Гуманітарний штаб Ріната Ахметова, надає гуманітарну допомогу у вигляді дорослих і дитячих продуктових наборів, допомоги медикаментами, психологічної допомоги громадянам. У проекті «Мирне літо – дітям Донбасу» заплановано оздоровити 500 дітей Донбасу в трьох таборах, що розташовані в цілющих лісах Святогірська. З моменту заснування Фонду реалізовано низку проектів, які допомогли мільйонам людей зберегти своє здоров'я, тільки у програмах «Рак виліковний» і «Стоп туберкульоз» допомогу надали понад 120 тис. осіб [2].

Висновки та (або) перспективи та пропозиції. Отже, розглянувши сучасні теоретичні та емпіричні дослідження, визначено, що благодійність у сучасній Україні активно розвивається та є важливою складовою громадянського суспільства. В Україні створено широку мережу благодійних організацій, першу п'ятірку з яких складають великі заклади з бюджетом благодійності понад 100 млн. грн. (МБФ «Альянс громадського здоров'я», БФ Ріната Ахметова, БО «Мережа», БО БФ «Квітучий край», МФ «Відродження»). Переважними сферами благодійної допомоги є соціальний захист та допомога армії, проте недостатня увага благодійників приділяється розвитку культури, спорту, захисту тварин та довкілля тощо. Активний розвиток українського благодійництва та волонтерської діяльності в останнє десятиріччя віддзеркалює нагальні проблеми суспільства, відзначається вдосконаленням законодавчої бази та відповідає сучасним загальносвітовим тенденціям. Серед найбільш відомих добродійних організацій Донецької області варто зазначити регіональне відділення Карітас Маріуполь та Гуманітарний штаб Ріната Ахметова, що надають гуманітарну допомогу населенню буферної зони Донбасу. Однак, благодійність в Україні потребує подальшого правового регулювання та створення прозорої публічної системи звітності добродійних організацій, що буде сприяти підвищенню рівня довіри до них та подальшому залученню населення до волонтерської діяльності та благодійництва.

Список використаних джерел

1. Діяльність українських благодійних організацій: дослідження Corestone Group та GFK Ukraine на замовлення Фонду родини Загорій. URL : https://zagoriy.foundation/charity_funds_report.pdf

2. Додоможемо. Гуманітарний штаб Ріната Ахметова : Веб-сайт. URL : <https://www.fdu.org.ua/ua>
3. Карітас Маріуполь : Сайт. URL : <https://mcaritas.org>
4. Клочко О. О., Знобей О. В. Українська благодійність у сучасних соціокультурних умовах. *Молодий вчений*. 2019. № 6 (70). DOI : <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-6-70-58>
5. Ляднева А. В. Функціональна парадигма благодійності: досвід історико-філософського аналізу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2015. Вип. 6. С. 100-103.
6. Про благодійництво та благодійні організації : Закон України від 16 09.1997 р. № 531/97-вр. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531/97>
7. Сапелкіна З. Л. Благодійна діяльність добродійної організації «Карітас» як наочне втілення християнської заповіді любові до ближнього. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2015. № 3-4. С. 127-130.
8. Сербин Р. А. «Благодійна діяльність» і «меценатство»: співвідношення понять у науці та законодавстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2014. Вип. 29 (2.1). С. 85-88.
9. Сербин Р. А. Природа принципів благодійництва в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. Вип. 11(1). С. 112-116.
10. Український форум благодійників: Статистика діяльності благодійних організацій. URL : <https://ufb.org.ua/rating/blago-charts>
11. Фонд Ріната Ахметова : Веб-сайт. URL : <https://fund.fdu.org.ua/fond>
12. Хом'як А. Участь населення України у волонтерській та благодійницькій діяльності. *Соціологічні студії*. 2015. № 2. С. 67-71.